

پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال پانزدهم / شماره چهارم / زمستان ۱۴۰۰
Journal of Sociological Researches, 2021 (Winter), Vol.15, No.4

تحلیل اجتماعی - فضایی الگوی عینیت یافته فرهنگ در شهر (مطالعه موردی مناطق پنج‌گانه شهر اراک)

مهدی مبارکی

دانشجوی دکتری رشته جامعه‌شناسی فرهنگی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

باقر ساروخانی^۱

استاد گروه جامعه‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

منصور وثوقی

استاد گروه جامعه‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۱۷

چکیده

این مقاله قصد دارد با استفاده از رویکرد جامعه‌شناسی فرهنگ، شهر را به مثابه "سازمان اجتماعی تولید فرهنگ" در یک بافتار اجتماعی - فضایی در نظر گرفته که در تحلیل این سازمان، کنش‌ها و مصارف فرهنگی را بر روی علل غیر فرهنگی همچون اقدامات توسعه شهری قرار دهد تا بتواند به فهم الگوی عینیت یافته فرهنگ در شهر دست یابد. روش این مطالعه ترکیبی بوده که در جمع‌آوری داده‌ها هم با ابزار پرسشنامه و همچنین با اخذ اطلاعات موجود اراضی و کاربری‌ها، مساحت، سهم و سرانه هر یک محاسبه و نهایتاً مکانی گردیده است. طبق نتایج، الگوی عینیت یافته فرهنگ در شهر اراک، نابرابر و ناکارا می‌باشد که تفاوت و نابرابری‌های فرهنگی جدی را در سطح مناطق و در بین شهروندان ساکن در آن ایجاد نموده است.

واژگان کلیدی: برنامه‌ریزی فرهنگی شهر، توزیع امکانات فرهنگی، شعاع دسترسی، تقاضا فرهنگی

^۱ نویسنده مسئول: b.saroukhani@yahoo.com

مقدمه

با توجه به چرخش‌های بنیادین سال‌های اخیر در گفتمان برنامه‌ریزی شهری، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و تهیه انواع طرح‌های شهری (جامع، تفضیلی و...)، بر اساس ضرورت‌هایی (کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، اداری، سیاسی و...) صورت می‌پذیرد. چرا که عدم توجه به هر یک از این ضرورت‌ها، وضعیت عملکردی نظام شهری را با اختلالات جدی مواجه خواهد شد. از مهمترین این ضرورت‌ها در تهیه طرح‌های شهری، توجه به مختصات و کارکرد ابعاد اجتماعی و فرهنگی، به عنوان عواملی جهت تنسيق و نظام‌مند کردن روابط اجتماعی درون شهرها و همچنین هدایت و ارتقای فعالیت‌های فرهنگی شهروندان می‌باشد. حتی فراتر از آن، هم‌اکنون تاکید بر نقش توسعه فرهنگ و منابع فرهنگی یا به عبارتی اولویت دادن به فرهنگ و روابط انسانی در همه پروژه‌های عمرانی و توسعه شهری (یانگ و استیونسون، ۲۰۱۳) صورت پذیرفته است.

از آنجا که تحقق استراتژی توسعه پایدار شهری، ارتباط مستقیم و معناداری با مفهوم فرهنگ و توجه به بسترهای شکل‌گیری و ارتقا آن دارد می‌بایست در تمامی اقدامات توسعه‌ای (سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرا)، ضمن تخصیص استاندارد امکانات و خدمات فرهنگی، توزیع عادلانه آن بر اساس نیاز شهروندان، در رئوس برنامه‌ریزی شهری گنجانده شود (الوانی و پورعزت، ۱۳۸۲: ۲۳). مطابق با گزارش‌های راهبردی و تحقیقاتی، شهر اراک با توسعه نامتوازن و انواع ناپایداری‌ها روبروست، از قبیل سکونت ۲۸/۹ درصد از جمعیت شهر در بافت‌های ناکارآمد شهری سهم حدود ۵۵۸ هکتار معادل ۱۱/۱۶ درصد از مساحت کل شهر به بافت ناکارآمد شهری، پایین بودن میانگین بسیاری از متغیرهای مرتبط سرمایه اجتماعی به نسبت میانگین کشوری بر اساس پیمایش‌های صورت گرفته سرمایه اجتماعی همچون عرق‌به‌سرزمین، احساس امنیت، اعتماد اجتماعی تعمیم یافته، اعتماد به مدیران و مسئولین شهری، مشارکت اجتماعی، حساسیت به سرنوشت منطقه محل سکونت، اخلاق شهروندی، احساس عدالت و امثالهم (غفاری، ۱۳۹۵؛ مبارکی و شهبازی، ۹۲-۱۳۹۳).

119.....تحلیل اجتماعی - فضایی الگوی عینیت یافته فرهنگ در شهر ...

در این مقاله، هم‌راستا با رویکرد جامعه‌شناسی فرهنگ^۱، اگر شهر اراک به مثابه "سازمان اجتماعی تولید فرهنگ" در یک بافتار اجتماعی - مکانی در نظر گرفته شود در تحلیل این سازمان پیچیده فرهنگ (تولید، توزیع و مصرف) می‌بایست کنش‌های فرهنگی (همچون رفتار و مصرف فرهنگی توسط شهروندان) را بر روی علل غیر فرهنگی (همچون اقدامات توسعه شهری شامل سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرا در تخصیص و توزیع کاربری‌ها، امکانات و خدمات فرهنگی) قرار دهیم که بتوان به فهم الگوی عینیت یافته فرهنگ در این شهر دست یافت تا از این رهگذر، ضمن فهم جایگاه و سهم فرهنگ در نظام برنامه‌ریزی شهری، به تشخیص نحوه توزیع امکانات فرهنگی؛ به عنوان بستر شکل‌گیری فعالیت‌های فرهنگی، و میزان انطباق آن با خواست‌ها و تقاضای فرهنگی شهروندان در مناطق مختلف شهر پردازد. بنابراین در این مقاله به دنبال پاسخ این سوالات می‌باشیم که فرهنگ در ابعاد مختلف در شهر اراک چگونه توزیع و عینیت یافته (استقرار کاربری‌های فرهنگی) است؟ تقاضاها فرهنگی شهروندان در مناطق مختلف چگونه و چه میزان تقاضای فرهنگی پاسخ داده نشده در شهر اراک وجود دارد؟

در دهه ۱۹۷۰ در کشورهای اروپایی مفاهیم و اصطلاحات جدیدی در عرصه فرهنگ وضع و مرسوم شد که از مهمترین آن می‌توان به توسعه فرهنگی، سیاست فرهنگی و برنامه‌ریزی فرهنگی یاد کرد (پاپلی یزدی & رجیبی، ۱۳۸۲). (جوادی، ۱۳۸۴). برنامه‌ریزی فرهنگی شده شهری گرک یانگ^۲ عدالت فضایی دیکسی^۳ و امثالهم، با تاکید بر نقش توسعه فرهنگ و منابع فرهنگی یا به عبارتی اولویت دادن به فرهنگ و روابط انسانی در همه پروژه‌های عمرانی و توسعه شهری (Young & Stevenson, 2013) صورت پذیرفته است. بدون شک از استراتژی‌های اصلی در دست‌یابی به توسعه پایدار شهری توجه به زیرساخت‌های نرم و تاکید بر ابعاد فرهنگی و اجتماعی و برنامه‌ریزی برای آن بوده است.

¹-Sociology of Culture

²-Greg Young

³-Mustafa Dike

لندری به اتفاق فرانکو بیانچینی^۱ کتاب شهرهای خلاق^۲ معتقدند شهرها نیاز به خلاقیت دارند نه به خاطر دستیابی به رقابت در صنایع با ارزش افزوده جدید، بلکه برای حل مسائل اجتماعی (کولتا، ۲۰۰۸، ۴: ۴). این ایدئولوژی، به برنامه‌ریز برای جدایی از چارچوب سنتی برنامه‌ریزی فیزیکی و کالبدی و حرکت به سوی بهبود محیط شهری و ایجاد جوی خلاق و زیرساخت‌هایی نرم از طریق مشارکت‌های نو، نقشی مسئولانه اعطا می‌کند (اسمیت، ۲۰۰۶: ۱۶). بوراپ^۳ و دریسزن^۴ نیز برنامه‌ریزی فرهنگی در شهر را به عنوان یک فرآیند ضروری برای ارزیابی نیازهای جامعه و توسعه‌ی یک برنامه‌ی عملیاتی که از هنر و فرهنگ برای پاسخگویی به این نیازها استفاده می‌کند تعریف کرده‌اند (ردالی، ۲۰۱۳: ۳۱). گرگ یانگ نیز از اصطلاح برنامه‌ریزی فرهنگی شده^۴ استفاده می‌کند از نظر یانگ، برنامه‌ریزی فرهنگی شده در یک هدف با برنامه‌ریزی از طریق فرهنگ مشترک است و آن اولویت دادن به فرهنگ در همه پروژه‌های برنامه‌ریزی بدون توجه به نوع آن است (یانگ و استیون، ۲۰۱۳: ۱۰).

فاین‌اشتاین در مطالعه نظریه برنامه‌ریزی و شهر، برنامه‌ریزی را «خلق آگاهانه شهر عادلانه» می‌داند (فاین‌شتاین، ۲۰۰۵: ۱۲۱) چراکه نمی‌توان از آثار برنامه‌ریزی شهری در منافع عمومی (هیمن و کایتز، ۱۹۷۱) و در نتیجه ارتقا یا تقلیل عدالت در سطح جامعه (مارکوس، ۲۰۰۹) غافل شد. برای مفهوم عدالت تاکنون صورت‌بندی‌های متفاوت همچون دسته‌بندی سه‌گانه از نظریات عدالت در قالب: «برابری، عدالت اجتماعی و رفاه» (هیود، ۱۳۸۸) و نظریاتی با موضوع کانونی عدالت، از سوی اندیشمندان مختلف همچون، عدالت به مثابه توازن و تعادل، عدالت به مثابه کارایی و آزادی (سن، ۱۳۹۰)، عدالت به مثابه کنترل نظم اقتصادی و تنظیم ارادی توزیع ثروت (هایک به نقل از داداش‌پور، ۱۳۹۴)، عدالت به مثابه توزیع برابر منابع و ابزار تولید در بین طبقات، نظریه استحقاق نوزیک و دفاع از عدالت از منظر لیبرالیسم (پلانت، ۱۹۹۲)، اصول عدالت به مثابه انصاف، اصول

^۱Franco Bianchini

^۲Creative cities

^۳Burap and dreeszen

^۴Culturized Planning

121.....تحلیل اجتماعی - فضایی الگوی عینیت یافته فرهنگ در شهر...

توزیع عادلانه از طریق عادلانه و ملاک‌های سه‌گانه دیوید هاروی (هاروی، ۱۳۷۶) و بسیاری دیگر از نظریات ارائه شده است.

برنامه‌ریزان شهری، مجریان اصلی اجرای عدالت در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی و فضایی در شهرها می‌باشد (هاروی، ۱۳۷۶)؛ یا از دیدگاه فلوستی، محرومیت‌های اجتماعی در فضافلوستی از نابرابری یا محرومیت فضایی به عنوان جنون شهری یاد کرده و آنرا نمونه کاملی از بی‌عدالتی فضایی دانسته‌است (سوجا، ۲۰۰۹). اسمیت هم برنامه‌ریزی شهری را سازوکاری می‌داند که از طریق عدالت اجتماعی با توزیع فضایی ارتباط پیدا می‌کند. از دیدگاه مدرنیست‌ها، عدالت اجتماعی در برنامه‌ریزی شهری توسط برنامه‌ریزان و متخصصان شهری و تصمیمات آنها درباره منفعت جمعی حاصل می‌شود و تصمیمی که برنامه‌ریزان شهری برای شهر می‌گیرند عین حق است (داداش‌پور و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۲۱).

نقایص سازوکار توزیع کالا و خدمات عمومی و خصوصی در سیستم‌های شهری، عمیقاً مستلزم شناسایی دقیق وضع موجود و پس از آن مناسبات واقعی قدرت در خدمات‌رسانی شدند (کاردوسو، ۲۰۰۷: ۳۸۶). بر اساس این نگرش، عدالت بعدی فضایی دارد و بنابراین می‌توان از یک نگرش فضایی به منظور تشخیص بی‌عدالتی در فضای شهری استفاده کرد (دیکسی، ۲۰۰۱ و یانگ، ۱۹۹۰). پاپری عدالت فضایی را به عنوان راه‌حل توسعه تفکر مستقل عدالت که مناسب قضاوت در موضوعات فضایی است پیشنهاد کرد. کتاب وی درباره عدالت فضایی^۱ از ترکیب اندیشه عدالت اجتماعی و عدالت سرزمینی شکل گرفته‌است. (پاپری، ۱۹۸۳). هاروی در ارتباط با تعریف قانونی‌ترین مفهوم در نظریه‌اش یعنی عدالت چنین می‌آورد: «عدالت به عنوان یک اصل (یا مجموعه ای از اصول) برای حل و فصل دعاوی متضاد» به وجود آمده است. عدالت اجتماعی نیز در واقع، کاربرد خاص این اصول برای فایق آمدن بر تعارضاتی که لازمه همکاری اجتماعی برای ترقی افراد است، می‌باشد. هاروی با آگاهی از برداشت‌های گوناگونی که از عدالت می‌شود همچون

^۱On Spatial Justice

تفکرات هیوم، روسو، بنتام، راولز، رشر، رانسیمن، تاوانی، تیموس و برخی دیگر، اصل «توزیع عادلانه از طریق عادلانه» را مبنا و ملاک عمل خود قرار داده و پس از آن به تحلیل اصول عدالت اجتماعی‌اش می‌پردازد. وی معتقد است که نیاز را می‌توان با مراجعه به تقاضای بازار، تقاضای پنهان یا بررسی میزان محرومیت نسبی در گروه‌های مختلف تخمین زد (هاروی، ۱۳۷۶: ۱۰۵-۱۰۷).

روش شناسی

روش پژوهش این مطالعه، روش ترکیبی است. برای جمع‌آوری بخشی از داده‌ها متناسب با اهداف تحقیق (شناسایی تقاضاها و مصرف فرهنگی)، از روش پیمایش و تکنیک پرسشنامه استفاده شد. پرسشنامه در بین شهروندان نمونه تحقیق از طریق مصاحبه حضوری تکمیل گردید. همچنین برای جمع‌آوری بخش دیگری از داده‌ها (چگونگی توزیع امکانات فرهنگی در مناطق شهر) با اخذ اطلاعات موجود اراضی و کاربری‌ها مساحت، سهم و سرانه هر یک از کاربری‌های مورد نیاز در هر یک از مناطق شهری اراک به طور جداگانه محاسبه گردید و پس از مقایسه هر یک از آن‌ها با سرانه‌های مطلوب محاسبه شده، هر منطقه از نظر برخورداری از خدمات و امکانات فرهنگی دسته‌بندی شد. در این پژوهش جهت کسب اطمینان از اعتبار پرسشنامه، از اعتبار محتوایی و برای میزان پایایی ابزار پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ مورد سنجش قرار گرفت.

قلمرو مکانی این تحقیق شهر اراک و قلمرو زمانی آن سال ۱۳۹۸ می‌باشد. برای این تحقیق می‌توان دو جامعه آماری در نظر گرفت؛ اولین جامعه آماری مربوط به بخش مطالعات کالبدی، شامل تمامی قطعات واقع در محدوده شهر اراک می‌باشد. دومین جامعه آماری شامل کلیه شهروندان ساکن در تمامی مناطق شهر اراک است. که بر اساس سالنامه آماری سال ۱۳۹۶ تعداد آن ۵۱۳۱۵۹ نفر است. روش نمونه‌گیری این تحقیق نمونه‌گیری احتمالی متناسب با حجم است. در این جا مناطق حوزه شهری، شهر اراک در زون‌های مختلف در نظر گرفته شد. در داخل هر زون متناسب با جمعیت آن پراکنش تصادفی هر واحد نمونه با استفاده از پلاگین تعریف شده در نرم افزار GIS تا سطح پلاک واحدهای مسکونی تدقیق و تعیین گردید و نقاط نمونه‌گیری شناسایی شد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران معادل ۳۸۴ نفر بوده است.

تحلیل اجتماعی - فضایی الگوی عینیت یافته فرهنگ در شهر ... 123

یافته‌ها

بر اساس آمار و اطلاعات احصا شده در خصوص امکانات هنری محاسبه آن، سرانه امکانات هنری در شهر اراک، معادل ۳۹ سانتی مترمربع می‌باشد؛ به عبارتی دیگر به ازای هر یک از شهروندان اراکی به طور میانگین حدود ۰/۴ مترمربع فضای هنری اختصاص یافته است. این در حالی است که بر طبق مصوبات شورای عالی معماری و شهرسازی کشور، حداقل استاندارد این شاخص معادل ۰/۷۵ مترمربع در نظر گرفته شده است. سرانه مذکور در منطقه یک و سه به ترتیب برابر ۱ مترمربع (بالا ترین) و ۰/۰۵ مترمربع (پایین - ترین) به دست آمده است. از سوی دیگر به منظور رفع نقص مطالعات و طرح‌های موجود شهری مبنی بر عدم اکتفا به محاسبه سرانه کاربری‌ها در سطح محدوده در برآورد کمبودهای امکانات فرهنگی در شهر، در این مطالعه به بررسی پوشش و سطح دسترسی شهروندان به امکانات و خدمات هنری بر مبنای شعاع دسترسی در هر یک از سطوح عملکردی پرداخته شده است. فضاهای اختصاص یافته به امکانات هنری متناسب با نوع فعالیت و سطح عملکردی در سه سطح محله‌ای، ناحیه‌ای و منطقه‌ای - شهری به فعالیت می‌پردازند. از ۶۱ قطعه با کاربری هنری در شهر، ۲۰ قطعه آن در منطقه دو و ۱۹ قطعه در منطقه پنج واقع شده است؛ حال آن که ۹ قطعه در منطقه یک، ۷ قطعه در منطقه سه و نهایتاً ۶ قطعه در منطقه چهار قرار دارد.

با روی هم گذاری محدوده‌های پوشش سه سطح عملکردی ذکر شده می‌توان دریافت که کدام محدوده - ها در شهر و نیز هر یک از مناطق، دارای دسترسی کامل (سه سطح)، متوسط (دو سطح)، محدود (یک سطح) و فاقد دسترسی هستند. امتیازات به دست آمده برای دسترسی به اماکن هنری در بازه صفر (فاقد دسترسی) تا ۳ (دسترسی کامل) قرار دارد. نتایج نشان می‌دهد که میانگین امتیاز دسترسی به اماکن فرهنگی - هنری در سطح شهر اراک در حدود ۱/۷۹ بوده که منطقه پنج (۲/۹۰) و منطقه سه (۰/۹۸) به ترتیب بالاترین و پایین‌ترین امتیاز را در این بخش به خود اختصاص داده‌اند. به منظور درک بهتر وضعیت دسترسی امتیازات به دست آمده در مناطق، فازی شده و در بازه صفر تا ۱۰۰ قرار گرفته است. در مجموع می‌توان گفت شهر اراک با امتیاز ۵۹/۶۶ از ۱۰۰ از نظر دسترسی به امکانات (کاربری) هنری در وضعیت میانه قرار دارد. منطقه ۵ با امتیاز ۹۶/۷۵ بیشترین و منطقه ۳ با امتیاز ۳۲/۶۰

۱۲۴.... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال پانزدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۰

کمترین میزان دسترسی به کاربری مذکور را دارند. در ادامه جدول وضعیت (توزیع، سرانه، سطح عملکردی) امکانات هنری به تفکیک مناطق شهر اراک و نقشه (توزیع فضایی سرانه، سطح عملکردی و دسترسی) امکانات مذهبی به تفصیل آورده شده است.

وضعیت (توزیع، سرانه، سطح عملکردی) امکانات هنری به تفکیک مناطق شهر اراک								
استاندارد	شهر	پنج	چهار	سه	دو	یک	منطقه	
							سرانه (cm2)	
۰/۷۵ متر مربع	۳۹	۵۰	۱۶	۵	۲۷	۱۰۰	امکانات هنری شامل: سالن‌های اجتماعات، کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان، سینما، نگارخانه، فرهنگسرا و مجتمع‌های فرهنگی، کتابخانه‌ها عمومی، سالن تئاتر و کنسرت، مؤسسات فرهنگی بازمنه هنری فعال و دفاتر مرکزی روزنامه	
۱۰۰۰ سطح محله‌ای	۵۹/۶۶	۹۶/۷۵	۷۴/۶۷	۳۲/۶۰	۶۶/۹۷	۵۵/۲۶		دسترسی (فازی شده)
۱۶۰۰ سطح ناحیه‌ای								
۳۰۰۰ سطح شهری								
		513159	101070	102783	107420	104279	97607	
		197947	50488	15943	5199	28506	97810	مساحت کاربری هنری

در بررسی وضعیت دسترسی هر یک از مناطق به امکانات و خدمات مذهبی بر مبنای شعاع دسترسی در هر یک از سطوح عملکردی چهارگانه محله‌ای، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و شهری، باید گفت که از ۲۱۲ قطعه با کاربری مذهبی در شهر، ۶۱ قطعه آن در منطقه سه (بالترین) و ۲۰ قطعه در منطقه یک (پایین‌ترین) واقع شده است. حال آن‌که ۵۸ قطعه در منطقه پنج، ۳۹ قطعه در منطقه دو و ۳۴ قطعه در منطقه چهار قرار دارد. مراکز مذهبی در مقیاس محله، محدوده‌ای را با شعاع دسترسی ۲۰۰ متر، در سطح عملکردی ناحیه-ای محدوده‌ای را به شعاع ۷۵۰ متری و نهایتاً شعاع دسترسی کاربری فرهنگی - مذهبی در مقیاس منطقه‌ای و شهری به ترتیب ۱۶۰۰ و ۳۰۰۰ متر می‌باشد. با روی هم گذاری محدوده‌های پوشش چهار سطح عملکردی ذکر شده می‌توان دریافت که کدام محدوده‌ها در شهر و نیز هر یک از مناطق، دارای دسترسی کامل (چهار سطح)، متوسط (سه سطح)، نسبتاً محدود (دو سطح)، محدود (یک سطح) و فاقد دسترسی

تحلیل اجتماعی - فضایی الگوی عینیت یافته فرهنگ در شهر ... 125

هستند. امتیازات به دست آمده برای دسترسی به امکانات مذهبی در بازه صفر (فاقد دسترسی) تا ۴ (دسترسی کامل) قرار دارد. نتایج نشان می‌دهد که امتیاز دسترسی به کاربری مذکور در شهر اراک در حدود ۱/۷۱ بوده و منطقه دو (۲/۸۰) و پنج (۲/۳۳)، بالاترین و منطقه یک (۱/۱۷) و سه (۱/۲۴) پایین‌ترین امتیاز را در این بخش به خود اختصاص داده‌اند. به منظور درک بهتر وضعیت دسترسی از امتیازات به دست آمده در مناطق فازی شده در بازه صفر تا ۱۰۰ قرار گرفته است. در مجموع می‌توان گفت شهر اراک با امتیاز ۴۲/۸۲ از ۱۰۰ از نظر دسترسی به امکانات (کاربری) مذهبی در وضعیت پایین‌تر از میانه قرار دارد. منطقه ۲ با امتیاز ۷۰/۰۸ بیشترین و منطقه ۱ با امتیاز ۲۹/۳۴ کمترین میزان دسترسی به کاربری مذکور را دارند. در ادامه جدول وضعیت (توزیع، سرانه، سطح عملکردی) امکانات مذهبی به تفکیک مناطق شهر اراک و نقشه (توزیع فضایی سرانه، سطح عملکردی و دسترسی) امکانات مذهبی به تفصیل آورده شده است.

وضعیت (توزیع، سرانه، سطح عملکردی) امکانات مذهبی به تفکیک مناطق شهر اراک								
استاندارد	شهر	پنج	چهار	سه	دو	یک	منطقه	امکانات مذهبی شامل: مساجد، حسینیه‌ها، فاطمیه‌ها و تکایا
							سرانه (cm ²)	
۰/۷۵ متر مربع	۳۹	۵۰	۱۶	۵	۲۷	۱۰۰	۴۲/۸۲	دسترسی فازی (شده)
۲۰۰	۴۲/۸۲	۵۸/۲۵	۵۱/۷۱	۳۱/۰۲	۷۰/۰۸	۲۹/۳۴		
سطح محله‌ای								
۷۵۰								
سطح ناحیه‌ای								
۱۶۰۰								
سطح منطقه‌ای								
۳۰۰۰								
سطح شهری								
	513159	101070	102783	107420	104279	97607	جمعیت	
	173113	89336	16787	30372	22022	14596	مساحت کاربری مذهبی	

همچنین بر اساس آمار و اطلاعات احصا شده در خصوص امکانات تفریحی - فراغتی و محاسبه آن، سرانه امکانات تفریحی - فراغتی شامل (در شهر اراک، معادل ۲۴۰ سانتی‌مترمربع می‌باشد؛ به عبارتی دیگر به ازای هر یک از شهروندان اراکی به طور میانگین حدود ۲/۴ مترمربع اختصاص یافته است. لازم به ذکر است بخش اصلی سرانه مذکور به سبب کاربری پارک‌ها و فضای سبز (۲/۳۶ مترمربع) می‌باشد. بر طبق مصوبات شورای عالی معماری و شهرسازی کشور حداقل استاندارد این شاخص معادل ۹/۵ مترمربع در نظر گرفته شده است. سرانه مذکور در منطقه یک (۶۲۲ سانتی‌مترمربع) و پس از آن با اختلاف زیاد منطقه پنج (۲۰۴ سانتی‌مترمربع) بالاترین و منطقه دو (۶۰ سانتی‌مترمربع) پایین‌ترین به دست آمده است. با روی - هم‌گذاری محدوده‌های پوشش چهار سطح عملکردی ذکر شده می‌توان دریافت که کدام محدوده‌ها در شهر و نیز هر یک از مناطق، دارای دسترسی کامل (چهار سطح)، متوسط (سه سطح)، نسبتاً محدود (دو سطح)، محدود (یک سطح) و فاقد دسترسی هستند. امتیازات به دست آمده برای دسترسی به کاربری تفریحی و فراغتی در بازه صفر (فاقد دسترسی) تا ۴ (دسترسی کامل) قرار دارد. نتایج نشان می‌دهد که امتیاز دسترسی به کاربری مذکور در شهر اراک در حدود ۲/۵۵ بوده و منطقه پنج (۲/۹۱) و دو (۲/۷۱)، بالاترین و منطقه چهار (۲/۲۸) پایین‌ترین امتیاز را در این بخش به خود اختصاص داده‌اند. به منظور درک بهتر وضعیت دسترسی امتیازات به دست آمده در مناطق فازی شده در بازه صفر تا ۱۰۰ قرار گرفته است. در ادامه جدول وضعیت (توزیع، سرانه، سطح عملکردی) تفریحی - فراغتی به تفکیک مناطق شهر اراک و نقشه (توزیع فضایی سرانه، سطح عملکردی و دسترسی) مرتبط با آن به تفصیل آورده شده است.

127 تحلیل اجتماعی - فضایی الگوی عینیت یافته فرهنگ در شهر ...

وضعیت (توزیع، سرانه، سطح عملکردی) امکانات تفریحی - فراغتی به تفکیک مناطق شهر اراک								
استاندارد	شهر	پنج	چهار	سه	دو	یک	منطقه	امکانات تفریحی - فراغتی شامل: پارک‌ها و فضای سبز، شهرسازی و نهایتا به سبب کارکردهای فراغتی مراکز خرید و سفره‌خانه‌ها
							سرانه (cm ²)	
۹/۵ متر مربع	240	204	165	173	60	622	دسترسی (فازی شده)	
۱۰۰	63.81	72.78	57.01	63.07	67.72	62.00		سطح محله - ای
۱۰۰۰								سطح ناحیه - ای
۲۰۰۰								سطح منطقه - ای
۴۰۰۰								سطح شهری
	513159	101070	102783	107420	104279	97607	جمعیت	
	1232323	206199	170074	185753	62760	607537	مساحت کاربری تفریحی - فراغتی	

نهایتا بر اساس آمار و اطلاعات استخراج شده در خصوص امکانات ورزشی و محاسبه آن، سرانه امکانات ورزشی شامل شهر اراک شهر معادل ۱۴۴ سانتی مترمربع می‌باشد؛ به عبارتی دیگر به ازای هر یک از شهروندان اراکی به طور میانگین حدود ۱/۴۴ مترمربع اختصاص یافته است. این در حالی است که بر طبق مصوبات شورای عالی معماری و شهرسازی کشور حداقل استاندارد این شاخص معادل ۲ مترمربع در نظر گرفته شده است. سرانه مذکور در منطقه یک ۵۴۷ سانتی مترمربع (بالاترین) حتی بالاتر از استاندارد مرسوم و با اختلاف فاحش در منطقه چهار ۷ سانتی مترمربع (پایین ترین) به دست آمده است. با روی هم گذاری محدوددهای پوشش چهار سطح عملکردی ذکر شده می‌توان دریافت که کدام محدوددها در شهر و نیز هر یک از مناطق، دارای دسترسی کامل (چهار سطح)، متوسط (سه سطح)، نسبتا محدود (دو سطح)، محدود (یک سطح) و فاقد دسترسی هستند. امتیازات به دست آمده برای دسترسی به کاربری فرهنگی - ورزشی در بازه صفر (فاقد دسترسی) تا ۴ (دسترسی کامل) قرار دارد. نتایج نشان می‌دهد که امتیاز دسترسی به کاربری مذکور در شهر اراک در حدود ۱/۷۹ بوده است؛ منطقه پنج با میانگین (۲/۱۵) بالاترین و منطقه سه با میانگین (۱/۵۲) پایین ترین امتیاز را در این بخش به خود اختصاص داده‌اند. به

۱۲۸.... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال پانزدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۰

منظور درک بهتر وضعیت دسترسی امتیازات به دست آمده در مناطق فازی شده در بازه صفر تا ۱۰۰ قرار گرفته است. در مجموع می‌توان گفت شهر اراک با امتیاز ۵۹/۶۸ از ۱۰۰ از نظر دسترسی به کاربری ورزشی اندکی بالاتر از وضعیت میانه قرار دارد. منطقه ۵ به ترتیب با ۷۱/۶۱ بیشترین و منطقه ۳ با امتیاز ۵۰/۶۷ کمترین میزان دسترسی به کاربری مذکور را دارند. در ادامه جدول وضعیت (توزیع، سرانه، سطح عملکردی) امکانات ورزشی به تفکیک مناطق شهر اراک و نقشه (توزیع فضایی سرانه، سطح عملکردی و دسترسی) مرتبط با آن به تفصیل آورده شده است.

وضعیت (توزیع، سرانه، سطح عملکردی) امکانات ورزشی به تفکیک مناطق شهر اراک								
استاندارد	شهر	پنج	چهار	سه	دو	یک	منطقه	امکانات ورزشی شامل: زمین- های بازی، زمین‌ها و سالن‌های ورزشی، استخرها، ورزشگاه‌ها و مجتمع‌های ورزشی
							سرانه (cm) (2)	
۲ متر مربع	144	25	7	79	86	547		
۳۰۰	59.68	71.61	61.92	50.67	67.92	56.84	دسترسی (فازی شده)	سطح محله- ای
۱۰۰۰								سطح ناحیه- ای
۳۰۰۰								سطح منطقه‌ای
۱۰۰۰۰								سطح شهری
	513159	101070	102783	107420	104279	97607	جمعیت	
	740266	25307	6776	84665	89999	533520	مساحت کاربری ورزشی	

شاخص منفعت جمعی فرهنگ به تفکیک ابعاد و مناطق شهر

شاخص منفعت جمعی، رابطه معکوس با جمعیت ساکن در منطقه و ارتباط مستقیم با دسترسی به امکانات و خدمات دارد. در این مطالعه برای سنجش منفعت جمعی فرهنگ (شامل ابعاد هنری، مذهبی، تفریحی فراغتی و ورزشی)، علاوه بر روش‌های معمول که بعضاً تنها به سنجش سطح سرانه آن اکتفا می‌شود، سطح عملکردی و شعاع دسترسی کاربری مذکور را بر اساس سلسله مراتب عملکردی آن در مقیاس‌های محله تا شهر تک تک ابعاد را مورد بررسی و ارزیابی قرار داده و پس از آن امتیاز کلی ملاک منفعت

129.....تحلیل اجتماعی- فضایی الگوی عینیت یافته فرهنگ در شهر ...

عمومی فرهنگ در شهر اراک را محاسبه نموده است؛ برای سنجش منفعت عمومی فرهنگ در شهر اراک، ابتدا سرانه محاسبه شده کاربری‌های فرهنگی (از تقسیم مجموع مساحت اراضی با کاربری فرهنگی بر جمعیت) بر سرانه استاندارد مصوب به تفکیک ابعاد چهارگانه (مصوبات شورای عالی معماری و شهرسازی کشور) تقسیم شده است؛ در صورتی که امتیاز به دست آمده پایین تر از عدد یک باشد بیانگر کمبود امکانات و خدمات فرهنگی تامین شده در شهر (به تفکیک مناطق)، (کمتر از حد استاندارد) بوده و در صورتی که امتیاز حاصله بالاتر از عدد یک باشد می توان نتیجه گرفت که فضای اختصاص یافته به خدمات مذکور در شهر و یا منطقه، بالاتر از سطح استاندارد می باشد.

براساس محاسبات فوق الذکر، میانگین ملاک منفعت عمومی امکانات و خدمات فرهنگی (مشمول بر ابعاد هنری، مذهبی، تفریحی و ورزشی) در مناطق پنجگانه شهر، به ترتیب برابر ۶۸/۹۰، ۱۹/۳۱، ۱۱/۳۱، ۹/۷۶ و ۳۹/۳۶ از ۱۰۰ می باشد. نکته قابل توجه پایین تر بودن میانگین کل ملاک منفعت عمومی از امکانات و خدمات فرهنگی شهر اراک (۲۷/۳۸) از سطح متوسط می باشد.

سطح منفعت جمعی فرهنگ به تفکیک ابعاد و مناطق شهر اراک

شهر	۵	۴	۳	۲	۱	سطح منفعت عمومی فرهنگ در شهر اراک به تفکیک ابعاد و مناطق
۳۱/۰۲	۶۴/۵۰	۱۵/۹۳	۲/۱۷	۲۴/۱۱	۷۳/۶۸	سطح منفعت شهروندان از امکانات و خدمات هنری
۱۹/۴۱	۶۸/۳۵	۱۱/۰۳	۱۱/۵۸	۱۹/۶۲	۵/۸۷	سطح منفعت شهروندان از امکانات و خدمات مذهبی
۱۶/۱۲	۱۵/۶۳	۹/۹۰	۱۱/۴۹	۴/۲۸	۴۰/۵۹	سطح منفعت شهروندان از امکانات و خدمات تفریحی و فراغتی
۴۲/۹۷	۸/۹۵	۲/۱۷	۲۰/۰۱	۲۹/۲۱	۱۵/۴۶	سطح منفعت شهروندان از امکانات و خدمات ورزشی
					۵	
۲۷/۳۸	۳۹/۳۶	۹/۷۶	۱۱/۳۱	۱۹/۳۱	۶۸/۹۰	سطح منفعت عمومی شهروندان از کل امکانات و خدمات فرهنگی

نتایج نشان می دهد که میانگین ملاک منفعت عمومی فرهنگ در ابعاد چهارگانه (هنری، مذهبی، تفریحی- فراغتی و ورزشی) به ترتیب ۳۱/۲، ۱۹/۴۱، ۱۶/۱۲، ۴۲/۹۷ با میانگین کل ۲۷/۳۸ می باشد. بررسی ها نشان می دهد که در سطح شهر اراک و در بین انواع امکانات و خدمات فرهنگی، بالاترین امتیاز منفعت عمومی کسب شده مربوط به کاربری های ورزشی (۴۲/۹۷) (کمتر از میانه متوسط)، و پایین ترین

۱۳۰... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال پانزدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۰

آن از کاربری‌های تفریحی - فراغتی (۱۶/۱۲) می‌باشد. میانگین منفعت عمومی شهروندان از امکانات و خدمات مذهبی در منطقه پنج با میانگین (۶۸/۳۵) با اختلاف فاحش بالاترین و در منطقه یک (۵/۸۷) پایین‌ترین سطح می‌باشد. میانگین منفعت شهروندان از امکانات و خدمات تفریحی - فراغتی در منطقه یک (۴۰/۵۹) بالاترین و در منطقه دو (۴/۲۸) پایین‌ترین امتیاز به‌دست آمده است. در نهایت منطقه یک با امتیاز ۱۵۵/۴۶ بالاترین و منطقه چهار با امتیاز ۲/۱۷ پایین‌ترین سطح از منفعت شهروندان از خدمات ورزشی را به خود اختصاص داده‌اند.

تقاضای فرهنگی شهروندان و محاسبه شاخص نیاز

شاخص نیاز از طریق محاسبه میزان تقاضای افراد متقاضی مصرف امکانات فرهنگی که دسترسی کافی به آنها ندارند، به دست می‌آید. به عبارت دیگر نیاز به عنوان تقاضای پاسخ داده نشده تلقی می‌گردد. از این رو، برای سنجش نیاز منطقه، ابتدا میزان تقاضای شهروندان ساکن در مناطق مختلف شهر اراک از انواع امکانات یا کاربری‌های فرهنگی (هنری، مذهبی، تفریحی - فراغتی و ورزشی) بررسی و محاسبه شده و سپس با روی هم‌گذاری آن بر امتیاز منفعت جمعی شهروندان ساکن منطقه از خدمات مذکور، سطح نیاز استخراج می‌شود. تقاضای شهروندان برای استفاده، دریافت یا مصرف امکانات و خدمات فرهنگی در دسته‌های چهارگانه مورد بررسی، از روش پیمایش و با ابزار پرسشنامه محاسبه گردید. برای سنجش ملاک نیاز فرهنگی در شهر و مناطق آن، ابتدا سطح تقاضای شهروندان ساکن در مناطق مختلف شهر اراک به انواع امکانات و خدمات فرهنگی (هنری، تفریحی - فراغتی، مذهبی و ورزشی) بررسی و محاسبه شد و سپس با روی هم‌گذاری آن بر سطح منفعت عمومی شهروندان ساکن منطقه از خدمات مذکور، سطح نیاز استخراج شده است.

131..... تحلیل اجتماعی - فضایی الگوی عینیت یافته فرهنگ در شهر ...

سطح تقاضای شهروندان برای دریافت امکانات و خدمات فرهنگی به تفکیک مناطق شهر اراک

شهر	۵	۴	۳	۲	۱	سطح تقاضای فرهنگی شهروندان شهر اراک به تفکیک ابعاد و مناطق
۵۴/۹	۵۵/۲	۵۵/۹	۵۰/۶	۵۷/۸	۵۴/۸	سطح تقاضای شهروندان برای دریافت امکانات و خدمات هنری
۵۲/۸	۴۹/۱	۵۵/۲	۵۶/۹	۵۰/۹	۵۲/۷	سطح تقاضای شهروندان برای دریافت امکانات و خدمات مذهبی
۷۲/۹	۷۶/۶	۷۲/۴	۷۱/۷	۸۰/۱	۶۳/۷	سطح تقاضای شهروندان برای دریافت امکانات و خدمات تفریحی و فراغتی
۷۲/۵	۷۲/۶	۷۴/۳	۷۲/۱	۷۲/۹	۷۰/۶	سطح تقاضای شهروندان برای دریافت امکانات و خدمات ورزشی
۶۳/۲۸	۶۳/۳۸	۴۵/۶۴	۶۲/۸۳	۶۵/۴۳	۶۰/۴۵	میانگین تقاضای شهروندان برای دریافت امکانات و خدمات فرهنگی

همان‌طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود تفاوت اندکی بین سطح تقاضاهای شهروندان در سطح شهر اراک برای دریافت امکانات و خدمات فرهنگی (از ۶۰/۴۵ در منطقه یک تا ۶۵/۴۳ در منطقه دو) وجود دارد. البته می‌توان به تفاوت در تقاضاها برای دریافت انواع امکانات و خدمات فرهنگی (هنری، مذهبی، تفریحی و فراغتی و ورزشی) در بین مناطق اشاره داشت. همان‌طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود در قیاس با انواع کاربری‌ها، بیشترین سطح از تقاضا مربوط به امکانات و خدمات تفریحی و فراغتی (۷۲/۹) و کمترین آن مربوط به امکانات و خدمات مذهبی (۵۲/۸) می‌باشد.

نهایتاً جهت احتساب ملاک نیاز فرهنگی در شهر اراک، میانگین امتیاز محاسبه شده نیاز هر یک از انواع کاربری‌های فرهنگی (هنری، مذهبی، تفریحی و فراغتی و ورزشی) در نظر گرفته شد. لازم به توضیح است که هر چه امتیاز ملاک نیاز به ۱۰۰ نزدیک‌تر باشد نشانگر سطح بالاتر نیاز شهروندان آن منطقه و نهایتاً صفر به معنای عدم نیاز می‌باشد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در سطح شهر اراک و در بین انواع امکانات و خدمات فرهنگی، بالاترین امتیاز ملاک نیاز (تقاضای پاسخ داده نشده) مربوط به کاربری‌های تفریحی و فراغتی (۴۵/۴۳) و پایین‌ترین آن مربوط به کاربری‌های هنری (۲۵/۵۵) می‌باشد.

۱۳۲.... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال پانزدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۰

جدول شماره ۵: سطح نیاز فرهنگی شهروندان به تفکیک مناطق شهر اراک

شهر	۵	۴	۳	۲	۱	منطقه
۲۵/۵۵	۱۴/۵۰	۳۷/۰۱	۵۳/۸۰	۳۰/۹۶	۱۲/۶۸	سطح نیاز شهروندان به امکانات و خدمات هنری
۳۲/۳۳	۱۲/۳۷	۴۲/۲۱	۴۲/۴۸	۳۱/۲۷	۴۸/۲۷	سطح نیاز شهروندان به امکانات و خدمات مذهبی
۴۵/۴۳	۴۷/۹۳	۵۳/۹۸	۵۱/۰۴	۷۰/۶۱	۲۴/۰۱	سطح نیاز شهروندان به امکانات و خدمات تفریحی و فراغتی
۲۵/۷۲	۵۵/۷۳	۷۱/۹۷	۴۰/۷۸	۳۳/۴۶	۱۱/۷۷	سطح نیاز شهروندان به امکانات و خدمات ورزشی
۳۲/۴۴	۳۲/۶۳	۵۱/۲۹	۴۷/۰۲	۴۱/۵۸	۲۴/۱۸	میانگین ملاک نیاز شهروندان به امکانات و خدمات فرهنگی

همچنین مطابق با نتایج مربوطه به تفکیک مناطق و انواع کاربری‌ها نشان می‌دهد که نیاز شهروندان برای دریافت امکانات و خدمات هنری در منطقه سه با امتیاز (۵۳/۸۰) بالاترین سطح و در منطقه یک با امتیاز (۱۲/۶۸) پایین‌ترین سطح را دارا می‌باشند. همچنین میانگین ملاک نیاز مذهبی شهروندان در منطقه یک با امتیاز (۴۸/۲۷) بالاترین سطح و در منطقه پنج (۳۲/۳۳) پایین‌ترین سطح می‌باشد. میانگین ملاک نیاز شهروندان برای دریافت امکانات و خدمات تفریحی - فراغتی در منطقه دو (۷۰/۶۱) بالاترین و در منطقه یک (۲۴/۰۱) پایین‌ترین سطح از نیاز به دست آمده است. در نهایت منطقه چهار با امتیاز ۷۱/۹۷ بالاترین و منطقه یک با امتیاز ۱۱/۷۷ پایین‌ترین سطح نیاز به دریافت امکانات و خدمات ورزشی را به خود اختصاص داده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی این مقاله دستیابی به فهم الگوی عینیت‌یافته فرهنگ (استقرار کاربری‌های فرهنگی، سطح منفعت عمومی، نیاز برای مصرف و استحقاق فرهنگی) در شهر اراک بوده تا از این رهگذر، با فهم جایگاه و سهم فرهنگ در نظام برنامه‌ریزی شهری، به تشخیص نحوه توزیع امکانات فرهنگی و میزان انطباق آن با تقاضای فرهنگی شهروندان در مناطق مختلف شهر بپردازد. از مهمترین یافته‌های این مطالعه، کاستی معنادار و مسئله‌مند فرهنگ در تمامی ساحت‌ها (تولید، توزیع و مصرف) در پهنه جغرافیایی شهر اراک به سبب پایین‌تر بودن و کمبود قابل‌تامل میزان سرانه فرهنگی در همه ابعاد (هنری، مذهبی، تفریحی - فراغتی و ورزشی)، به نسبت سرانه استانداردهای (حداقلی) کاربری‌های فرهنگی، مصوب

133.....تحلیل اجتماعی - فضایی الگوی عینیت یافته فرهنگ در شهر ...

شورای عالی معماری و شهرسازی کشور می‌باشد؛ عدم توجه در برآورده ساختن حداقل زیرساخت‌ها و امکانات در بخش فرهنگ، نشان‌دهنده ضعف جدی در رویکردهای حاکم در گفتمان شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری در شهر اراک می‌باشد که البته در بسیاری از مطالعات صورت گرفته به شکلی تایید-کننده این مسئله در شهرهای کشور بوده‌اند (داداش پور، رستمی، & علیزاده، ۱۳۹۳)، (رستمی، ۱۳۸۹)، (شاهپورنندی، قلعه نویی، & علیپور اصفهانی، ۱۳۹۳)، (یغفوری & قاسمی، ۱۳۹۶)، (حیدریان، ۱۳۸۹)، (ذاکریان، ۱۳۸۹)، (صدقاتی و مریم پور، ۱۳۹۴)، (مرصوصی، ۱۳۸۳)، (ریاضی، ۱۳۹۵)، (موسوی، ۱۳۹۱).

همسو با دیگر مطالعات صورت گرفته در پیشینه تجربی این مطالعه، بر اساس نتایج این مطالعه در شهر اراک نیز تفاوت معنادار در برخورداری از امکانات و خدمات فرهنگی در مناطق پنج‌گانه شهری اراک به چشم می‌خورد که این مسئله نشان‌دهنده شکاف و نابرابری‌های محسوس و قابل تامل در توزیع و تخصیص امکانات و خدمات فرهنگی (هنری، مذهبی، تفریحی- فراغتی و ورزشی) در مناطق پنج‌گانه شهر اراک می‌باشد؛ با در نظر گرفتن کمبود جدی کاربری‌های فرهنگی شهر و همچنین شکاف‌های محسوس و معنادار در دسترسی به امکانات و خدمات فرهنگی در مناطق مختلف، به تبعیت از فلسفی، می‌توان از وضعیت محرومیت فرهنگی در فضا (تخصیص و توزیع نامناسب کاربری‌های فرهنگی) در مناطق مختلف شهر اراک که نمونه کاملی از بی‌عدالتی فضایی است صحبت به میان آورد.

همچنین یافته‌های مربوط به وضعیت دسترسی شهروندان به امکانات و خدمات هنری بر مبنای شعاع دسترسی در هر یک از سطوح عملکردی (محله‌ای، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و شهری) نشان می‌دهد نحوه استقرار و توزیع کاربری‌های فرهنگی در ابعاد چهارگانه (هنری، مذهبی، تفریحی- فراغتی و ورزشی) در شهر اراک از کارایی لازم برخوردار نبوده به شکلی که نحوه توزیع و استقرار کاربری‌ها، سبب‌ساز محرومیت و دسترسی‌های نابرابر شهروندان محدودها و مناطق شده است. نکته قابل توجه امتیاز بدست آمده شاخص منفعت جمعی در بخش فرهنگ در شهر اراک (۲۷.۳۸ درصد) است که این شهر را به لحاظ کالبدی به شدت غیرفرهنگی جلوه‌گر نموده و نشان از وضعیت بحرانی این شاخص و محرومیت تامل‌برانگیز شهروندان اراکی از امکانات و خدمات فرهنگی دارد؛ همچنین خروجی نقشه‌های فضایی

موجود، بازگوکننده تفاوت، نابرابری و شکاف بسیار زیاد ملاک منفعت عمومی فرهنگ در بین مناطق شهر نابرابری در شاخص منفعت جمعی درحالی‌است که مطابق با نتایج این مطالعه، تفاوت معناداری در تقاضا برای مصرف فرهنگی شهروندان ساکن در مناطق شهر اراک وجود نداشته‌است (بالاترین امتیاز مربوط به منطقه دو با ۶۵.۴۳ و پایین‌ترین امتیاز مربوط به منطقه یک با امتیاز ۶۰.۴۵). این در حالی‌است که از نگاه صاحب‌نظران، نابرابری در توزیع و پیامد آن تفاوت در دسترسی‌ها، اساسی‌ترین و صریح‌ترین شکل بروز بی‌عدالتی‌های فضایی‌است؛ چراکه بین نتایج نهایی بی‌عدالتی فضایی در زمینه‌های گوناگون، بعد از عبور از یک سطح معینی از حدود تحمل کردنی، به هم پیوستگی متقابل و دائمی پدیدار می‌شود که می‌تواند به عنوان تجاوز بنیادین به قوانین و حقوق شهروندی یا به شکل نادیده گرفتن برابری تضمینی قانون و عدالت، پدیدار شود (Soja, 2009, p. 47)

این نتایج بدان معناست که الگوی توزیع فضایی ابعاد چهارگانه فرهنگ در شهر اراک نیز نابرابر، ناکارا و نهایتاً ناعادلانه‌است که فقدان عدالت فرهنگی در سطح شهر اراک را کاملاً محسوس جلوه‌گر نموده‌است. مطابق با یافته‌ها، این مسئله ماحصل نبود سیاست و استراتژی معتبر و مشخص فرهنگی در برنامه‌ریزی شهری به واسطه عدم توجه مدیران و برنامه‌ریزان شهری در اراک به این مهم می‌باشد؛ سهم بسیار ناچیز بودجه و اعتبارات فرهنگی در شهرداری اراک به نسبت بودجه کل (با ۱.۱ درصد کل بودجه شهرداری اراک) (اسفندیاری، ۱۳۹۹)، کمبود قابل تامل سرانه تخصیص یافته کاربری‌های فرهنگی در سطح شهر اراک (مطابق با الگوی استاندارد حداقل سرانه‌های فرهنگی شورای عالی معماری و شهرسازی)، عدم توزیع کارا و بهینه امکانات (کاربری) فرهنگی در ابعاد چهارگانه هنری، مذهبی، تفریحی-فراغتی و ورزشی در سطح مناطق شهر، عدم توجه به سطوح عملکردی کاربری‌ها (محله، ناحیه-ای، منطقه‌ای و شهری) در مناطق، توزیع کلیشه‌ای منابع فرهنگی بر اساس استانداردهای از پیش تعیین شده و عدم توجه به نیازهای اصیل فرهنگی شهروندان که شکاف و ناسازگاری بین توزیع منابع با نیاز به منابع (سرانه تخصیصی بدون توجه به تقاضا، نیاز و انصاف در توزیع) در شهر اراک از دیگر عوامل شکل‌گیری این شرایط می‌باشد.

منابع

- اسفندیاری، آ. (۱۳۹۹، اردیبهشت ۲۲). انتقاد نایب رییس شورای شهر اراک از کاهش سه برابری بودجه فرهنگی اجتماعی این شهر طی ۸ سال. بازیابی از ISNA: h
- افروغ، ع. (۱۳۹۷). *فضا و نابرابری اجتماعی*. تهران: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
- افلاطون. (۱۳۸۱). *جمهوری* بف. روحانی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- الوانی، س و پور عزت، ع. (۱۳۸۲). *عدالت اجتماعی*، شالوده توسعه پایدار. *کمال مدیریت* ۲۸-۱۷
- تقوایی، ع، بمانیان، م، پورجعفر، م و بهرام پورمهدی. (۱۳۹۳). میزان سنجی عدالت فضایی در چارچوب نظریه شهر عدالت محور؛ مورد پژوهشی مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران. *مدیریت شهری*، ۳۹۱-۴۲۳.
- حیبی و مسائلی. (۱۳۷۸). *مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری ایران*.
- داداش پور و دیگران، ه. (۱۳۹۴). *گفتمان عدالت فضایی در شهر تهران*: آذرخش.
- راولز، ج. (۱۳۸۵). *عدالت به مثابه انصاف: یک بازگویی*. (ع. ثابتی، مترجم) تهران: انتشارات ققنوس.
- رفعیان، م. قاسمی، ا. و نوذری، ک. (۱۳۹۸). *تحلیل گفتمان عدالت فضایی در سند سیاست گذاری مدیریت شهری* (مطالعه موردی شهر تهران). *جغرافیای اجتماعی شهر*، ۷۱-۸۹.
- رفعیان، م. قاسمی، ا. و نوذری، ک. (۱۳۹۸). *صورتبندی جدید از مفهوم گفتمان عدالت فضایی؛ چارچوبی برای تحلیل شهر تهران*. *دانش شهرسازی*، ۲۱-۴۴.
- رهنمایی، م. و شاه حسینی، پ. (۱۳۸۷). *فرایند برنامه ریزی شهری ایران*. تهران: سمت.
- سن، آ. (۱۳۹۰). *اندیشه عدالت*. (و. محمودی، و ه. همایون پور، مترجم) تهران: کندوکاو.
- سوندرز، پ. (۱۳۹۴). *نظریه اجتماعی و مسئله شهری* م. شارع پور، تهران: انتشارات تیسار.
- غفاری، غ. (۱۳۹۴). *پیمایش ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور*. تهران: وزارت کشور شورای اجتماعی کشور.
- مارکس به نقل از اخوان کاظمی، ب. (۱۳۷۹). *عدالت در اندیشه سیاسی غرب*. *فصلنامه سیاسی اقتصادی*، شماره ۱۵۳ و ۱۵۴: ۷۵-۷۸
- مبارکی، م و شهبازی، ز. (۱۳۹۳-۱۳۹۲). *بررسی وضعیت شاخص های توسعه اجتماعی در شهرستانهای استان مرکزی*. اراک: استانداری مرکزی.
- مصطفوی، ن. (۱۳۹۷). *ارزیابی تاب آوری مناطق کلانشهر اراک*. اراک: جهاددانشگاهی.
- مهندسین مشاور زیستا. (۱۳۸۱). *طرح توسعه و عمران شهر اراک (طرح ها و برنامه های عمران شهری)*. وزارت مسکن و شهرسازی.
- هاروی، د. (۱۳۹۴). *عدالت اجتماعی و شهر* بف. حسامیان و تهران: شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری

۱۳۶... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال پانزدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۰

هایک به نقل از داداش پور، ه. (۱۳۹۴). *گفتمان عدالت فضایی در شهر. تهران: آذرخش.*

هیود، ا. (۱۳۸۸). *مقدمه نظریه سیاسی. ع. عالم تهران: قومس*

یغفوری، ح.، & قاسمی، س. (۱۳۹۶). *بررسی عدالت فضایی در توزیع خدمات با تاکید بر مدیریت شهری، مطالعه موردی*

منطقه ۱۹ تهران. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۳۲، ۱۱۲-۱۶۰.

Bianchini, F. (2013). *Cultural Planning and Its Interpretations*. In The Routledge Research Companion to Planning and Culture.

Bromberg, A. (2007). Why Spatial Justice? *Critical Planning*,

Cardoso, R. (2007). Social Justice as a Guide to Planning Theory and Practice: Analyzing the Portuguese Planning System. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31, 387-400.

Coletta, C. (2008). *Fostering the creative city*. Reports for The Wallace Foundation. CEOs for cities. August.

Dikec, M. (2001). Justice and the Spatial Imagination, *Environmental Planning*, 33, 1785-1805.

Fainstein, s. (2005). Planning Theory and the City. *Journal of planning education and research*, 25.

Fainstein, s. (2005). Planning Theory and the City. *Journal of planning education and research*, 25.

Foord, J., & Evans, G. (2008). *Cultural mapping and sustainable communities: planning for the arts revisited*, 17:2, 65-96. Cultural Trends.

Heyman, H. H., & Kaitz, E. M. (1971). *Urban Planning for Social Wellfare: A Model Cities Approach*, Praeger Special in U.S Economic and Social Development. Praeger Publishers.

Lefebver, H. (1993). *The Production of Space*. Blackwell: Cambridge.

Lefebvre, H. (1968). *The Sociology of Marx*. Alen Lain.

Lefebvre, H. (1976). *The Survival of Capitalism*. Allison & Busby.

Littman, T. (2005). *Land Use Impacts on Transport: How LandUse Factors Affect*. Victoria Transport Policy Institute, www.vtpi.org. Retrieved from Victoria Transport Policy Institute, www.vtpi.org.

Pahl, R. (1975). *Whose city?* Penguin.

Peter Marcuse. (۲۰۰۹). *Searching for the just city: debates in urban theory and practice*, Routledge .

Pirie, G. (1983). On Space Justice, *Environment and Planning*, 465-473.

Plant, R. (1992). *Modern Political Thought*. Blackwell, Oxford UK and Cambridge U.S.A., Reprinted (Nozick: the entitlement theory of justice).

range, J. (2009). *Spatial Justice: A new frontier in planning for just, sustainable communities*. Tufts University.

- Redaelli, E. (2013). Assessing a place in cultural planning: A framework for American local governments, , 22:1, . *Cultural Trends*, 22(1), 30-44.
- Sandercock, L. (1998). *Towards Cosmopolis: planning for multicultural cities*. London: John Wiley.
- Sandercock, L. (2003). *Cosmopolis II: Mongrel Cities in the 21st Century*. London: Continuum.
- Simeti, A. (2006). *The 'creative city': moving from ideas to planning practice*. Massachusetts: Thesis (M.C.P.) Massachusetts Institute of Technology, Dept. of Urban Studies and Planning.
- Smit, M. D. (1994). *Geography and Social Justice*. Oxford: Blackwell.
- Soja, E. (2009, september). *The City and Spatial Justice*. Retrieved from Justice Spatial /Spatial Justice: <https://www.jssj.org>
- Young, G., & Stevenson, D. (2013). *The Routledge Research Companion to Planing and Culture*.